

NOSZKÓ-HORVÁTH MIHÁLY

A VAGYONI KÁRPÓTLÁS MAGYARORSZÁGON, A KAPCSOLÓDÓ KÁRPÓTLÁSI IRATOK BEMUTATÁSA

BEVEZETÉS

A rendszerváltoztatást követően joggal merült fel a társadalmi igény, hogy az előző diktatórikus rendszerekben politikai okból elszenvedett sérelmeket valahogy orvosolják. E célt szolgálta a kárpótlás jogintézménye, amelynek legáltalánosabb felosztása szerint megkülönböztethetünk vagyoni és személyi kárpótlást aszerint, hogy milyen jellegű volt a sérelem. A vagyoni kárpótlás intézménye a magántulajdonban esett sérelmekhez kapcsolódóan alakult ki, míg a személyhez kapcsolható sérelmekre (élet elvesztés, szabadságkorlátozás) elsősorban a személyi kárpótlás rendszere kívánt segítséget nyújtani.

1989-et megelőzően is voltak kárpótlási célú kezdeményezések, de ezek a kompenzációk megmaradtak a személyi sérelmekhez kapcsolható jóvátételek körében.¹ A vagyoni kárpótlás területén a jogalkotás és a kárpótlási eljárások lefolytatása egyértelműen a demokratikus választások utáni időszakhoz köthetőek, hiszen harminc évvel ezelőtt a Magyar Közlöny 1991. évi 77. számában, 1991. július 11-én lett kihirdetve a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény, vagyis az első vagyoni kárpótlással foglalkozó jogszabály. Úgy gondoltam, hogy ez az évforduló jó lehetőséget ad arra, hogy részletesen bemutassam, hogy milyen jogszabályok alapján, milyen lehetőségeket biztosított a jogalkotó ebben a témakörben, mik voltak a jogalkotás korlátjai, illetve, hogy a kárpótlás „örökségeként” keletkezett iratanyag mit tartalmaz.

¹ Példaként említhető az 1956-os népfelkeléssel összefüggésben elítéltek és a közbiztonsági őrizet alá helyezettek munkaviszonyának és társadalombiztosítási helyzetének rendezéséről, valamint a korábbi nyugdíjsökkentés megszüntetéséről szóló 108/1989. (XI. 1.) MT-rendelet, vagy az egyes személyes szabadságot korlátozó intézkedések hatálya alatt állt személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről szóló 65/1990. (III. 28.) MT-rendelet.

A VAGYONI KÁRPÓTLÁS ALKOTMÁNYOS ALAPJAI

Mind a kárpótlási törvény megalkotásakor, mind azt követően széles társadalmi vita alakult ki a kárpótlásról, annak részleteiről és jogalapjáról.

A jogalkotó többek között az 1991. évi XXV. törvény általános indoklásában is rögzítette a kárpótlás alapjának szánt elveit: „A rendszerváltozással összefüggésben a volt tulajdonosok részéről erőteljes igény jelentkezik a magántulajdonban igazságtalanul okozott egykori sérelmek, károk orvoslására. A piacgazdaságot létrehozó, a magántulajdont elismerő és védő állam erkölcsi kötelessége, hogy az intézkedései által vagyoni sérelmet szenvedettek anyagi kárpótlásáról gondoskodjék. A modern piacgazdaságnak megfelelő, rendezett tulajdoni viszonyok kialakítása és a tulajdoni állapotok bizonytalanságának felszámolása érdekében az állam a magántulajdonban korábban okozott sérelmek orvoslását nem a tulajdoni tárgyak visszajuttatásával (reprivatizációval), hanem a volt tulajdonosok részleges vagyoni kárpótlásával kívánja orvosolni. Ezt a megoldást indokolja a nemzet jelenlegi anyagi teherbíró képessége, valamint az a körülmény is, hogy a múltban – a mai életviszonyokra is kihatóan – nemcsak tulajdonosok, hanem a tulajdonnal rendelkezők is szenvedtek olyan anyagi kihatású sérelmeket, amelyek orvoslására még részleges jelleggel sincsen mód. Ezért a kárpótlás időben és mértékben is korlátozott.”

A jogszabályok megalkotását követően, vagy akár azt megelőzően is, a törvények megalkotásakor sok esetben az Alkotmánybíróságnak is állást kellett foglalnia a kárpótláshoz kapcsolódó jogkérdésekben, e tárgyban az alábbi megállapításokat tartottam fontosnak kiemelni:

„A kárpótlás alapjául megjelölt jogszabályok között szereplő államosítási jogszabályok szerint az államosítás kártalanítás ellenében történik, úgy, hogy a kártalanítás módjáról és mértékéről külön jogszabály fog rendelkezni. Ezeket a kártalanítási jogszabályokat nem alkották meg. Az Alkotmánybíróság már a jelen eljárás előzményét képező 21/1990. (X. 4.) AB határozatában utalt arra, hogy folyamatban van előtte különböző államosítási jogszabályok alkotmányosságának vizsgálata. Sem a törvényjavaslat, sem a törvényhozás nem volt figyelemmel arra, hogy az államosítási kártalanítások elmulasztásának az új Alkotmány alapján levont következményeit és a politikai jóvátétel részét képező, az »igazságosságon« nyugvó kárpótlást össze kell egyeztetni. Az Alkotmánybíróság a Tv. elfogadásával körülbelül egy időben mondta ki az államosítási jogszabályok alkotmányellenességét. (27/1991. (V. 20.) AB határozat) Az Alkotmánybíróság az államosítási kártalanítások kérdésében az eljárást felfüggesztette, de az indokolásban egyértelművé tette, hogy az államosítási jogszabályokban kilátásba helyezett kártalanítási kötelezettséget fennállónak tekinti. Az államnak az államosításokkal okozott »igazságtalanság« körében tehát jogi kötele-

zettsége van a kártalanításra. A termőföldtulajdon állami tulajdonba vételével kapcsolatban is számos jogszabály alkotmányosságának vizsgálata folyik az Alkotmánybíróság előtt, ezek egy része a Tv. mellékletében is szerepel, más része ezeknek előzményét képezi. E jogszabályok is rendszerint előírják kártalanítási kötelezettséget, amelyek egy részének teljesítését később jogszabállyal felfüggesztették vagy érvényesítését kizárták. Az Alkotmánybíróság döntésétől függően tehát a föld állami tulajdonba vételét elrendelő jogszabályok egy részével kapcsolatban az államnak szintén jogi kötelezettsége lehet a kártalanítás.

A 21/1990. (X. 4.) AB határozatában az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy a törvényhozó – különböző alapú kötelezettségeit mintegy a nováció mintájára megújítva – új jogcímen, új terjedelemben és új feltételekkel tartja fenn lényegét tekintve ugyanazt a tartozását. Ilyen új jogalapot látott az Alkotmánybíróság a Tv.-ben. A »méltányosság« a Tv. megalkotásának egységes motívuma. Ugyanakkor a Tv. által konstituált egységes kárpótlási jogalap mögött egyes esetekben más kártalanítási kötelezettség áll, s ilyenkor vizsgálni kell azt is, hogy ennek a kárpótláshoz való viszonya alkotmányosan rendezett-e.

A Tv. másik célja a »tulajdonviszonyok rendezése«. »A tulajdonviszonyok rendezése« alkotmányos feladat, mivel az Alkotmány preambuluma célul tűzi ki a szociális piacgazdaságot. Ez a tulajdonrendezés egyben olyan komplex folyamat, amelyben mind a »múlt lezárásának«, mind a múlt rendszer alapját képező társadalmi tulajdon átalakításának, mind az új tulajdonszerzéseknek alkotmányosnak kell lenniük, mégpedig a volt, a jelenlegi és a jövőbeli tulajdonosok szempontjából egyaránt.”²

Fentieket összefoglalva a kárpótlás szellemiségét meghatározó elvek közül kiemelhetők az alábbiak:

- a kárpótlási jogalkotás *ex gratia jellegű*, vagyis az állam méltányosságán alapszik;
- *a vagyoni kárpótlás területén nemcsak a méltányosságon alapszik a jogalkotás, hanem az államnak van jogi kötelezettsége a volt tulajdonosok irányába, a kárpótlás alkotmányosan elfogadható válasz e tárgyban;*
- *a kárpótlás nem reprivatizáció*, tehát nem kerülnek vissza a volt tulajdonosokhoz az elvett vagyontárgyak;
- a modern piacgazdaság alapját képező tulajdonviszonyok kialakulása és a volt szocialista, közösségi tulajdon egyidejű lebontása összekapcsolható a kárpótlás intézményével;

² 28/1991. (VI. 3.) AB határozat.

- az ország teherbíró képessége határt szab a kárpótlásra jogosultak körének és a kárpótlás összegének meghatározásakor.

JÁRULÉKOS ÉS AZ ÖNÁLLÓ VAGYONI KÁRPÓTLÁS

Magántulajdonban esett sérelem miatt kárpótlásban részesülni vagy a vagyoni kárpótlási törvények alapján önálló kárpótlási kérelem benyújtásával, vagy a személyi kárpótlási jogszabályok alapján benyújtott személyi kárpótlási kérelemmel összefüggésben járulékosan lehetett. Bár ahogy kifejtésre is kerül a továbbiakban, járulékos jellegű kárpótlási ügy csekély számú volt, de a téma teljes körű kifejtése miatt szükségesnek gondoltam rövid ismertetését.

JÁRULÉKOS VAGYONI KÁRPÓTLÁS

A személyi sérelem (szabadságkorlátozás, élet elvesztés) miatti kárpótlásokhoz kapcsolódóan volt lehetőség magántulajdon sérelme miatt járulékosan kárpótlásban részesülni. Ehhez az kellett, hogy a személyi kárpótlási jogszabályok³ alapján valaki kérelmet nyújtson be és a személyi sérelmével kapcsolatban helyt adó döntés születessen, illetve az ezzel összefüggésben elszenvedett vagyoni sérelmet is igazolni kellett.⁴ Nem születtek önálló eljárási szabályok, hanem az első vagyoni kárpótlási törvény, az 1991. évi XXV. törvényben foglaltakat kellett ezekben az esetekben is alkalmazni.

ÖNÁLLÓ VAGYONI KÁRPÓTLÁS. JOGSZABÁLYI HÁTTÉR

Három törvény biztosított lehetőséget önálló kárpótlási kérelmek benyújtására a rendszerváltoztatást megelőzően elszenvedett magántulajdonban esett sérelmek miatt:

³ Legelőször az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény 10. §-a alapján volt erre lehetőség. A későbbiek folyamán mind az 1992. évi XXXII. törvényt módosító 1997. évi XXIX. törvény és a 2006. évi XLVII. törvény alapján lehetőség volt személyi sérelemhez kapcsolódóan járulékos vagyoni kárpótlási kérelmek előterjesztésére, legutóbb a 2006. március 31. napjától 2006. december 31. napjáig terjedő időszakban.

⁴ Az életüktől és szabadságuktól politikai okból megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény végrehajtásáról szóló 111/1992. (VII. 1.) Korm. rendelet Korm. rendelet 10. § (1) bekezdése alapján.

- a tulajdonviszony rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló *1991. évi XXV. törvény (Kpt. I.)*;
- a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló *1992. évi XXIV. törvény (Kpt. II.)*;
- a kárpótlás iránti kérelmek benyújtásának határidejéről és az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló *1991. évi XXV. törvény módosításáról szóló 1994. évi II. törvény*.

AZ ÖNÁLLÓ VAGYONI KÁRPÓTLÁS FELÉPÍTÉSE

Az előzőekben felsorolt három jogszabály egymással szoros egységben van, rendszert alkotnak. A törvények hatálya Magyarországnak a Párizsi Békeszerződés által meghatározott határai között elszenvedett tulajdoni sérelmekre vonatkozott, azon belül is csak a magántulajdonban esett sérelmekre terjedt ki, és csak természetes személyek kaphattak jóvátételt. A kárpótlási eljárások minden esetben kérelemre indultak.

Az 1991. évi XXV. törvény kimondta, hogy a részleges kárpótlás jár azoknak, akiknek a tulajdonával kapcsolatban 1939. május 1-jét követően a törvény 1. ill. 2. számú mellékletében felsorolt jogszabályok alkalmazása alapján történt sérelem, azonban ténylegesen ez a jogszabály csak az 1949. június 8-át követően alkotott, a törvény mellékletében felsorolt jogszabályok alkalmazása által sérelmet szenvedett személyek kárpótlását rendezte.

A holokauszt áldozatainak magántulajdonához kapcsolódó sérelmek orvoslására a Kpt. II. alapján volt lehetőség, e jogszabály alapján volt ugyanis lehetőség kárpótlást megállapítani azok részére, akik az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-áig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával szenvedtek el tulajdoni sérelmet.

A harmadik jogszabály, az 1994. évi II. törvény nem állapított meg újabb jogcímet az előzőekhez képest, hanem lehetőséget biztosított arra, hogy aki az első két alkalommal nem élt a lehetőséggel, jogvesztő határidőn belül, 1994. március 15-ig újra benyújthatta kérelmét. A Kpt. I., mint az egész terület anyajogszabálya határozta meg többek között a kárpótlásra jogosultak körét, a kárpótlás alapjául szolgáló tényállásokat, a kárpótlási eljárás menetét, a kárpótlás kiszámításának módját, a hatósági eljárás alapjait. Valamennyi további jogszabály vonatkozásában hivatkozási pontként ez a törvény szolgált. A vagyoni kárpótlási ügyekben első fokon a megyei (fővárosi)

kárrendezési hivatal, másodfokon az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal járt el. A jogerős határozat bíróság előtt megtámadható volt.

A KÁRPÓTLÁSI TÖRVÉNYEK HATÁLYA ALÁ TARTOZÓ KORABELI JOGSZABÁLYOK

Az 1991. évi XXV. törvény 1. és 2. számú, továbbá az 1992. évi XXIV. törvény 2. melléklete tartalmazza azokat a jogszabályokat, amelyek alapján a korabeli jogsértő cselekedetekre sor került és így a kárpótlás alapjául szolgálhattak:

„1. számú melléklet az 1991. évi XXV. törvényhez:

1939

1. 1939: IV. tc. a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról

1940

2. 3350/1940. ME r. az 1939: IV. tc. földbirtokpolitikai rendelkezéseinek végrehajtására vonatkozó szabályok kiegészítéséről

1942

3. 1942: XV. tc. a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól és végrehajtásáról a 3600/1943. ME r.

4. 550.000/1942. FM r. a zsidók tulajdonában lévő kisebb ingatlanok átengedéséről

1943

5. 4070/1943. ME r. a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló 1942: XV. tc. hatálya alá eső ingatlanokhoz tartozó állatállomány és holtfelszerelés forgalmának korlátozásáról

1944

6. 1600/1944. ME r. a zsidók vagyonának bejelentéséről és zár alá vételéről

7. 1830/1944. ME r. a zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavételéről és megőrzéséről

8. 2650/1944. ME r. a zsidók vagyonával kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról

9. 50.550/1944. KKM a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételéről

1945

10. 1945: VI. tc. a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesnép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott 600/1945. ME r. törvényerőre emeléséről 147/1950. (V. 24.) MT r.-tel módosított és kiegészített 5410/1945. ME r. az iparügyi miniszternek üzemi felszerelési tárgyak és anyagkészletek igénybevételére szóló felhatalmazása tárgyában
11. A Nemzeti Kormány 12.330/1945. ME r. a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről
12. 2.400/1945. FM r. házhelyeknek, valamint a közérdekű telkeknek juttatásáról
13. 5.600/1945. FM r. a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesnép földhözjuttatásáról szóló 600/1945. ME r. további végrehajtása tárgyában

1946

14. 1946: IX. tc. a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról
15. 1946: XIII. tc. a szénbányászat államosításáról
16. 1946: XX. tc. egyes villamosművek energiatelepeinek és távvezetékeinek állami tulajdonba vételéről és a villamos energiagazdálkodással kapcsolatos egyéb rendelkezésekről
8400/1946. ME r. a külföldi fizetési eszközök és követelések, a külföldi értékpapírok és az arany forgalmának, valamint a fizetési eszközök kivitelének újabb szabályozása tárgyában

1947

17. 1947: V. tc. a földreform befejezése érdekében szükséges egyes rendelkezésekről
18. 1947: XIX. tc. a szovjet-orosz katonai emlékművek és hősi temetők kegyeleti gondozása tárgyában
19. 1947: XXX. tc. a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyi Központ I. kúriájába tartozó, részvénytársasági alapon működő pénzügyintézetek magyar tulajdonban levő részvényeinek állami tulajdonbavételéről
20. 12.200/1947. Korm. r. a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.330/1945. ME r., valamint az ezzel kapcsolatos egyéb rendeletek módosítása, kiegészítése és összefoglalása

1948

21. 1948: XIII. tc. a bauxitbányászat és az alumíniumtermelés államosításáról
22. 1948: XXV. tc. az egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről
23. 1948: XXVI. tc. külföldön tartózkodó egyes személyeknek magyar állampolgárságtól való megfosztása és vagyonuk elkobzása tárgyában

- 1948: XXVIII. tc. az elhagyott javak kérdésének rendezéséről
24. 1948: XXXIII. tc. a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában
25. 1948: LX. tc. a magyar állampolgárságról
26. 10010/1948: Korm. r. a földbirtokreform végrehajtása során megváltott vagy elkobzott ingatlanokhoz tartozó mezőgazdasági ipari üzemek igénybevétele tárgyában
27. 12770/1948. Korm. r. a vitézi telek, a haditelek, a családi birtok és védett birtok különleges jogi minőségének megszüntetése tárgyában
28. 22.140/1948. FM r. a földbirtokreform végrehajtásával kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában
29. 22.900/1948. FM r. a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.200/1947. Korm. r. vagyonjogi rendelkezéseinek végrehajtásáról
30. 13390/1948. (1949. I. 5.) Korm. r. a közforgalmú és korlátolt közforgalmú keskeny nyomközű vasutak állami tulajdonba vételéről

1949

(1949. június 8-ig)

31. 1949. évi I. tv. a szovjet katonai emlékművek és hősi temetők céljára szolgáló ingatlanoknak (községi) városi tulajdonba vételéről
32. 1949. évi VII. tv. a hitbizományok megszüntetéséről és a végrehajtásáról szóló 33.000/1949. IM r.
33. 450/1949. (I. 15.) Korm. r. egyes gazdasági vasutaknak az államkincstár tulajdonába vételéről
34. 690/1949. (I. 22.) Korm. r. a földreform végrehajtása során megváltott vagy elkobzott ingatlanokhoz tartozó erdőgazdasági ipari üzemek igénybevételeéről
35. 1310/1949. (II. 12.) Korm. r. az ország területéről engedély nélkül eltávozott személyek bejelentése és visszahagyott vagyonuk kezelése tárgyában
36. 2050/1949. (III. 5.) Korm. r. a cséplőgépek műszaki állapotának felülvizsgálásáról és egyes cséplőgépek igénybevételeéről.

2. számú melléklet az 1991. évi XXV. törvényhez:

1949

1. 1949. évi XXIV. tv. a földreform és a telepítés befejezésével összefüggő egyes kérdések rendezéséről
2. 1949. évi 3. tvr. a mező- és erdőgazdasági ingatlanok részleges tagosításáról

3. 1949. évi 20. tvr. egyes ipari és közlekedési vállalatok állami tulajdonba vételéről
4. 4091/1949. (VI. 16.) Korm. r. a mezőgazdasági ingatlanok és azok felszerelésének felajánlásáról
5. 4096/1949. (VI. 18.) Korm. r. a temetkezési tennivalóknak egyes városokban és községekben községi vállalat útján való ellátása tárgyában
6. 4153/1949. (VII. 29.) Korm. r. a fűrészüzemek felülvizsgálása és kijelölése, valamint a 470/1949. (I. 15.) Korm. r. módosítása tárgyában, amennyiben a 4. § (4) bekezdésében foglaltak alapján zár alá vett üzemet a későbbiekben kártalanítás nélkül állami tulajdonba vették
7. 4162/1949. (VII. 26.) Korm. r. a jogtalan határátlépés és a határon folyó csempészség egyes határrészekén való fokozottabb megakadályozásának előmozdításáról, amennyiben az 1. § (2) bekezdésében foglaltak alapján az állam használatába átment ingatlant a későbbiekben kártalanítás nélkül állami tulajdonba vették
- 113/1950. (IV. 18.) MT r.-tel kiegészített és módosított 4247/1949. (IX. 22.) MT r. az egyes vállalatok felszámolásának szabályozása tárgyában
8. 4314/1949. (XI. 13.) MT r. az egyes szövetkezetek egyesülésének megkönnyítése tárgyában
- 326400/1949. (XII. 30.) PM r. az ipari és kereskedelmi tevékenység körébe tartozó arany- és platinakészletek letétbe helyezése tárgyában

1950

9. 1950. évi 25. tvr. a közforgalmú győgszertárak állami tulajdonba vételéről
10. 284/1950. (XII. 10.) MT r. ipari munkások, bányászok és közlekedési alkalmazottak ingatlanainak az állam részére történő felajánlásáról
11. 16100/1950. (VIII. 23.) FM r. a mező- és erdőgazdasági ingatlanok részleges tagosításáról szóló 1949. évi 3. tvr. végrehajtásáról az 1950. évre

1951

12. 94/1951. (IV. 17.) MT r. a vagyonekhozással kapcsolatos eljárás újabb szabályozásáról
13. 101/1951. (IV. 29.) MT r. a lakásra alkalmas, de egyéb célra használt helyiségek bejelentéséről és átadásáról, valamint a kiegészítéséről és módosításáról szóló 165/1951. (IX. 7.) MT r., amennyiben az igénybe vett helyiségeket a későbbiekben kártalanítás nélkül állami tulajdonba vették
14. 145/1951. (VII. 24.) MT r. a termelőszövetkezeti községekben (városokban) a mező- és erdőgazdasági ingatlanok tagosításáról

1952

15. 1952. évi 4. tvr. az egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről, kivéve azokat, akiknek házingatlanát az 1957. évi 28. tvr.-ben foglaltak alapján mentesítették az állami tulajdonbavétel alól
- 15/A. Az 1949–1953 közötti időszakban született államosítási – vagy olyan egyéb – jogszabályok, amelyekkel összefüggésben az ipari és kereskedelmi engedélyeket megvonták, vagy az iparengedélyek beadásával kényszerítették az állampolgárt a vállalkozása felszámolására.
1954. évi 13. tvr. a múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. tvr. kiegészítéséről és módosításáról [9. § (1) bek.]

1956

16. 1956. évi 15. tvr. a földrendezésekről és tagosításokról

1957

17. 1957. évi V. tv. az állampolgárságról
18. 1957. évi 32. tvr. az 1956. évi október 23. napját követően jogellenesen külföldre távozott személyek vagyoni jogi helyzetének rendezéséről, kivéve azokat a vagyontárgyakat, amelyek tulajdonjoga a 3. §-ban foglaltak szerint az öröklésre jogosult családtagokra szállt át
19. 1957. évi 52. tvr. a mezőgazdasági ingatlanok tulajdoni és használati viszonyairól szóló 1957. évi 10. tvr. kiegészítéséről

1958

20. 1958. évi 13. tvr. az állami tulajdonba vett házingatlanokkal kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 1957. évi 28. tvr. módosításáról

1959

- A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 674. § (2) bekezdése, amelyben a visszautasítás következményeképpen az állam örökölt
21. 1959. évi 24. tvr. a mezőgazdasági nagyüzemi gazdálkodásra alkalmas területek kialakításáról

1960

22. 1960. évi 22. tvr. a mezőgazdasági nagyüzemi gazdálkodásra alkalmas területek kialakításáról szóló 1959. évi 24. tvr. kiegészítéséről és módosításáról
- Az erdőkről és a vadgazdálkodásról szóló 1961. évi VII. törvény 8. §-ának (1) és (2) bekezdése

1965

- 23. 1965. évi 20. tvr. a földfelajánlás szabályainak módosításáról
- 24. 1965. évi 21. tvr. az 1960. évi 22. tvr. kiegészítéséről

1967

- 25. 1967. évi IV. törvény a földtulajdon és a földhasználat továbbfejlesztéséről.

1971

- 26. 31/1971. (X. 5.) Korm. r. az állampolgárok telektulajdonának egyes kérdéseiről
- 27. 32/1971. (IX. 5.) Korm. r. az állampolgárok lakás- és üdültulajdonának egyes kérdéseiről
- Az 1976. évi 35. tvr. az ingatlanyilvántartásról szóló 1972. évi 31. tvr. módosításáról (13. §)

1987

- 28. A földről szóló 1987. évi I. törvény 30–32. §-ai és 39. §-ának (4) bekezdése

2. számú melléklet az 1992. évi XXIV. törvényhez:

- 1. 147/1950. (V. 24.) MT r.-tel módosított és kiegészített 5410/1945. ME r. az iparügyi miniszternek üzemi felszerelési tárgyak és anyagkészletek igénybevételére szóló felhatalmazása tárgyában
- 2. 8400/1946. ME r. a külföldi fizetési eszközök és követelések, a külföldi értékpapírok és az arany forgalmának, valamint a fizetési eszközök kivitelének újabb szabályozása tárgyában
- 3. 1948: XXVIII. tc. az elhagyott javak kérdésének rendezéséről
- 4. 326400/1949. (XII. 30.) PM r. az ipari és kereskedelmi tevékenység körébe tartozó arany- és platinakészletek letétbe helyezése tárgyában
- 5. 113/1950. (IV. 18.) MT r.-tel kiegészített és módosított 4247/1949. (IX. 22.) MT r. az egyes vállalatok felszámolásának szabályozása tárgyában
- 6. 1954. évi 13. tvr. a múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. tvr. kiegészítéséről és módosításáról [9. § (1) bek.]
- 7. A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 674. § (2) bekezdése, amennyiben a visszautasítás következményeképpen az állam örökölt
- 8. Az erdőkről és a vadgazdálkodásról szóló 1961. évi VII. törvény 8. §-ának (1) és (2) bekezdése
- 9. Az 1976. évi 35. tvr. az ingatlanyilvántartásról szóló 1972. évi 31. tvr. módosításáról (13. §)”

A KÁRPÓTLÁSRA JOGOSULTAK KÖRE

Kárpótlási jogosultságot Magyarországon csak természetes személy szerezhettek. Jogosultak körébe tartozott a volt tulajdonos, illetve halála esetén leszármazója, ennek hiányában túlélő házastársa – aki a volt tulajdonossal, annak halálakor és a sérelem elszenvédekor házasságban együtt élt – tarthatott igényt. A jogi személyek, egyházak és vallási közösségek vagyonában elszenvedett sérelem orvoslása nem tartozott a kárpótlási jogszabályok hatálya alá,⁵ illetve az örökösök nélkül elhunyt személyek elvett magántulajdona utáni kárpótlás sem tartozott ebbe a körbe,⁶ mivel csak a törvényben meghatározott volt tulajdonosok vagy hozzátartozóik kaphattak kárpótlást.

A törvény alapján kárpótlásra – a bizonyítási kötelezettség teljesítése esetén – jogosult volt:

- a magyar állampolgár,
- aki a sérelem elszenvédekor magyar állampolgár volt,
- akít a magyar állampolgárságától való megfosztással összefüggésben ért sérelem,
- aki nem magyar állampolgár, de 1990. december 31. napján életvitelszerűen Magyarország területén élt.⁷

A kárpótlás kizáró ok volt, ha valakinek igényét nemzetközi szerződés már rendezte, illetve a Kpt. II. alapján nem illeti meg kárpótlás azt, akit háborús vagy népellenes bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítéltek és a tulajdoni sérelemre ezzel összefüggésben került sor (kivéve, ha a jogosultat felmentették a vádak alól, vagy az ítéletet semmisé nyilvánították),⁸ illetve, akinek tulajdoni sérelmét a valamilyen jogcímen már orvosolták.⁹

⁵ E tárgy körben a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény alapján került sor jóvátételre.

⁶ A Párizsi Békeszerződésről szóló 1947. évi XVIII. törvény 27. Cikke 2. pontjában foglaltak végrehajtásáról szóló 1997. évi X. törvény szabályozta ezt a kérdéskört részben.

⁷ A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény 2. §.

⁸ A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1992. évi XXIV. törvény végrehajtásáról szóló 92/1992. (VI. 10.) Korm. rendelet 3. §.

⁹ A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1992. évi XXIV. törvény 2. §. (2) és (3) bekezdése.

KÁRPÓTLÁS ALAPJA, MÉRTÉKE

Kárpótlás járt az alábbi tulajdoni tárgyak elvétele miatt:

- ingatlan (ház, lakás, üzlet, műhely, üres belterületi telek, termőföld, erdő),
- vállalkozás,
- zár alá vett műtárgy,
- letétbe helyezett ékszer.

A kárpótlás összege egy két lépcsős számítás eredményeként került kiszámításra.

Első lépésként meghatározták az *elszenvedett kár mértékét*, amely elvesztett tulajdon-tárgyanként más módon került megállapításra¹⁰ (átalányérték):

- ingatlan (a lakás, az üzlet, a műhely és az üres belterületi telek) esetén alapterülete után:

<i>Ingatlan fekvése szerint</i>	<i>A kárpótlás alapjául szolgáló érték (Ft/m²)</i>
Fővárosban (a törvény hatálybalépésekor meglévő) I. lakbérövezet szerint	2000
Fővárosban (a törvény hatálybalépésekor meglévő) II. lakbérövezet szerint	1500
Fővárosban (a törvény hatálybalépésekor meglévő) III. lakbérövezet szerint	1000
Városban (a törvény hatálybalépésekor meglévő közigazgatási besorolás alapján)	800
Egyéb településen	500
Üres belterületi építési telek	200

- Termőföld esetén a kár mértékét a termőföld kataszteri tiszta jövedelme (AK érték) alapján számolták ki, 1 AK elszenvedett kár 1000 forintot ért, erdők esetén 1 AK kár esetén 4000 forint járt.
- A vállalatok esetén az állandó alkalmazottként foglalkoztatottak létszámától függően került kiszámításra a kár mértéke.

¹⁰ Az ingatlan és a vállalkozás elvétele miatti számítási módokat az 1991. évi XXV. törvény 3. számú melléklete, a műtárgyak és az ékszerek utáni kárpótlás kiszámításának alapjait a 1992. évi XXIV. törvény 3. számú melléklete tartalmazza.

<i>Alkalmazottak száma</i>	<i>A kárpótlás alapjául szolgáló érték (ezer Ft)</i>
0-2 fő	150
3-5 fő	500
6-10 fő	700
11-20 fő	1000
21-50 fő	1700
51-100 fő	2500
100 fő felett	5000
minden további megkezdett 100 fő után	további 1000 Ft

- Zár alá vett műtárgy esetén a kár mértékének meghatározása szakértő bizottság feladata volt.
- A kötelező letétbe helyezéssel okozott kár mértékének meghatározása során alkalmazandó átalányértékek:

a) Az aranytárgyak értéke finomságtól függően:

Karát	Ft/g
14	90
16	100
18	110
20	120
22	130
24	140

b) A platinatárgyak értéke 300 Ft/g

c) Ha a letétbe helyezett aranytárgy finomsága nem állapítható meg, a 16 karátos értéket kellett figyelembe venni.

d) Ha a letétbe helyezett arany (platina) tárgy súlya nem állapítható meg, az alábbi átlagsúlyokat kellett figyelembe venni

Férfi aranytárgyak	g/db
jegygyűrű	3
gyűrű, köves	4
pecsétgyűrű	8
nyakkendőű	3
kézelógomb	6
óralánc	12
óra	30
nyaklánc	14
cigarettszelence	150
Női aranytárgyak	
gyűrű	3
gyűrű, köves	4
melltű	4
fülbevaló	2,5
nyaklánc	3
függelék	2
aranyóra	10
karkötő	22
Gyermek aranytárgyak	
lánc	3
gyűrű	2
fülbevaló	1
Egyéb aranytárgyak	2

- e) a brill (csiszolt gyémánt) kövek értéke súlytól függően: 1 karát – 80 000 Ft/kő
f) Ha a letétbe helyezett brill (csiszolt gyémánt) kövek súlya nem állapítható meg, 0,25 karát értéket kellett figyelembe

Amennyiben fenti számítási módokon megállapításra került a kár mértéke, ezt követően *második lépésként került meghatározásra a kárpótlás mértéke*. A megállapított kár nem teljes részét térítették meg (részleges kárpótlás), hanem egy sávosan csökkenő képlet alapján (degresszálás) került sor a jóvátételre. A számítás módját az alábbi táblázat szemlélteti, de érdemes megjegyezni, hogy a kárpótlás mértéke tulajdoni tárgyanként és volt tulajdonosonként az 5 000 000 forintot nem haladhatta meg. Ha a kárpótlásra jogosultat mindegyik kárpótlási törvény alapján kárpótlás illetve meg, annak mértékét úgy kellett megállapítani, mintha összes kárpótlási igényét ugyanazon törvény alapján érvényesítette volna.

<i>A kár mértéke</i>	<i>A kárpótlás mértéke</i>
0–200 000 Ft	100%
200 001–300 000 Ft között	200 000 Ft és a 200 000 Ft-on felüli rész 50%-a
300 001–500 000 Ft között	250 000 Ft és a 300 000 Ft-on felüli rész 30%-a
500 001 Ft-tól	310 000 Ft és az 500 000 Ft-on felüli rész 10%-a

A KÁRPÓTLÁS MÓDJA, A KÁRPÓTLÁSI JEGY

A kárpótlás nem forintban járt, hanem annak összegéről kárpótlási jegyet kellett kiállítani. A kárpótlási jegy bemutatóra szóló, átruházható, a kárpótlás összegének megfelelő, az állammal szemben fennálló követelést névértékében megtestesítő értékpapír.¹¹

A kárpótlási jegy felhasználhatósága szempontjából megkülönböztethetünk:¹²

- vásárlási célú felhasználást
 - az állami tulajdon privatizációja során értékesítésre kerülő vagyontárgyak, részvények,¹³ üzletrészek megvásárlása;
 - az állam tulajdonában álló, illetőleg a kárpótlási törvény kihirdetése után az állam tulajdonából az önkormányzat tulajdonába ingyenesen kerülő lakás értékesítése során fizetőeszközként névértékben történő felhasználás;
 - a kárpótlási törvény hatálya alá tartozó termőföldárveréseken, termőföld megszerzése.
- hitelfelvétel célzatú felhasználás

Az Egzisztencia Hitelről szóló jogszabály alapján történő hitelfelvétel, illetve privatizációs hitel igénylése esetén a kárpótlási jegyet névértéken saját erőként kellett figyelembe venni.

¹¹ A kárpótlási jegy 2021-ben is forgalomban lévő értékpapír, fenti felhasználási módok többsége viszont már nem áll rendelkezésre.

¹² *A kárpótlásról népszerűen és szakszerűen*. Szerk. KUN Tibor. Budapest, Aura, 1991. 72.

¹³ Az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. pályázatainak kárpótlási jegy, részvénycsere műveleteiről ld. *Kárpótlás és kárrendezés Magyarországon 1989–1998*. Szerk. PETRI Edit. Budapest, Napvilág, 1998. 742–750. A részvénycsere egyik utolsó állomása 2006-ban volt, akkor Mol-részvényt lehetett, bizonyos feltételek mellett kárpótlási jegyért vásárolni, ld. <https://www.portfolio.hu/uzlet/20061120/holnapotl-jegyvezhetsz-mol-reszvenyeket-a-teljes-kozlemeny-2-76438> (2021. november 8.)

– életjáradék célú felhasználás

A vagyoni kárpótlás területén erre egy külön jogszabály biztosított lehetősége.¹⁴ A kárpótlási jegyek életjáradékra váltásáról szóló 1992. évi XXXI. törvény alapján a megítélt jegyek jogvesztő határidőn belül átválthatóak voltak havonta, forintban fizetendő életjáradékra, amely a jogosult haláláig járt, nem volt örökölhető.

– tőzsdei célú felhasználás

1992. december 1-én a Budapesti Értéktőzsdére bevezették a kárpótlási jegyet, amellyel a mai napig lehet kereskedni.¹⁵

– tőzsdén kívüli felhasználás

Mivel a kárpótlási jegy átruházható értékpapír volt, megengedett volt a magánfelek közötti kereskedés is. Több ún. „brókerház” is vásárolt kárpótlási jegyet, persze névérték alatt, sőt átváltható volt vásárlási utalványra is. Az utalványokat több helyen, így például: a Centrum Áruházak, a Délker, a Főnix, az Intertriál, a Merkur, az Orex, a Pécsi Agroker, a Renoné Rt., a Royal Bútor, a Skála-Coop Áruházak fogadták el.¹⁶

MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁST TÁMOGATÓ UTALVÁNY

Sajátos kárpótlási mód volt a mezőgazdasági támogatás összegéről kiállított úgynevezett mezőgazdasági utalvány, amelyet egyedül termőföldárverésen (azok esetén is csak korlátozottan)¹⁷ lehetett felhasználni. A támogatási formát igénylő kárpótlási jogosultnak (ezt csak ő tehetette meg) kötelezettséget kellett vállalnia arra, hogy az árverési földtulajdonszerzéstől számított 30 napon belül az adóhatóságnál mezőgazdasági vállalkozóként bejelentkezik. A mezőgazdasági utalvány a kár és a kárpótlás mértéke közötti különbség kiegyenlítésére, avagy legalábbis minimalizálására szolgált – azzal a korlátozással, hogy a kárpótlás és a támogatás együttes összege sem haladhatta meg az 1 millió forintot.

¹⁴ A személyi kárpótlás területén, már a kárpótlási kérelmek benyújtáskor lehetett ezt a juttatást választani. Ld. az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról 1992. évi XXXII. törvény 6. §.

¹⁵ Ld. <https://www.portfolio.hu/arfolyam/KARPOT/KARPOT> és <https://www.bet.hu/Befektetok/Reszveny-szekcio/Karpotlasi-jegyek> (2021. november 8.)

¹⁶ *Világ gazdaság*, 1993. január 12. 14.

¹⁷ A vagyoni kárpótlási eljárások lezárásával összefüggő egyes kérdésekről szóló 1997. évi XXXIII. törvény 2. §.

Az alábbi táblázat bemutatja, hogy az egyes vagyoni kárpótlási törvények alapján hány ügy volt és mennyi volt a megállapított kárpótlás összege.¹⁸

<i>Jogszabályok</i>	<i>Kérelmek száma (db)</i>	<i>Elutasító döntések száma (db)</i>	<i>Megállapított kárpótlás összege kárpótlási jegy címletértéken (Ft)</i>	<i>Mezőgazdasági vállalkozást támogató utalvány (Ft)</i>
1991. évi XXV. tv.	817 810	68 896	55 367 233 000	3 109 786 000
1992. évi XXIV. tv.	78 913	17 075	10 982 379 000	663 041 000
1994. évi II. tv.	532 906	81 162	14 667 412 000	– ¹⁹
Személyihez kapcsolódó vagyoni	3198	2 696	8 561 000	
Összesen	1 432 827	169 829	81 025 585 000	3 772 827 000

VAGYONI KÁRPÓTLÁSI IRATOK

Mivel a vagyoni kárpótlási eljárások mindegyike kérelemre indult, jellemzően azok a dokumentumok találhatóak meg az iratanyagban,²⁰ amelyeket az igénylők küldtek be, továbbá, amelyek a hatóság eljárása során keletkeztek.

Valamennyi ügyben minimálisan megtalálható irattípusok:²¹

1. Kérelem, adatlap:

Kárpótlási kérelmet a végrehajtási rendeletek²² mellékleteiben lévő adatlap kitöltésével kellett benyújtani. Minden kérelmezőnek ki kellett tölteni egy „A” adatlapot, ame-

¹⁸ <http://igazsagugyihivatal.gov.hu/download/0/a8/71000/K%C3%A1rp%C3%B3tl%C3%A1si%20statisztik%C3%A1k%201990–2015.pdf> (2017. október 5.)

¹⁹ Ezeknél az eljárásoknál nem volt jogszabályi lehetőség ilyen utalványt igényelni. Ld. a kárpótlás iránti kérelmek benyújtásának határidejéről és az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény módosításáról szóló 1994. évi II. törvény 1. §. (3) bekezdés b) pont.

²⁰ A vagyoni kárpótlási iratok terjedelme megközelítőleg 7000 iratfolyóméter, és a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár őrizetében vannak, ld. a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltárról szóló 9/2019. (II. 5.) Korm. rendelet 3. §. (2) és (3) bekezdése.

²¹ A felsorolt iratok listája nem teljes, csupán azok a példák kerültek felsorolásra, amelyekkel a szerző az irat keletkeztető kárpótlási hatóságoknál előbb hatósági ügyintézőként, majd vezetőként biztosan találkozott.

²² A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény végrehajtásáról szóló 104/1991. (VIII. 3.) Korm. rende-

lyen az igénylő alapadatait kellett feltüntetni, és attól függően, hogy milyen vagyontárgy elvétele miatt kértek kárpótlást az alábbi adatlapok kitöltésére volt még szükség:

- „F” adatlap (termőföld, tanya elvétel miatt),
- „H” adatlap (házingatlan, lakáselvétel miatt),
- „V” adatlap (üzem, vállalkozás, vállalat elvétele miatt),
- „E” adatlap (aranytárgy, platina, brill elvétele miatt).

Ezekon az adatlapokon szerepeltek az elvett tulajdoni tárgyak főbb jellemzői: a volt tulajdonos adatai; az elvételtől szóló korabeli döntés ismérvei; az ingatlan, illetve a vállalkozás korabeli nyilvántartási adatai.

2. A sérelmet elszenvedő személyhez (volt tulajdonoshoz) fűződő rokoni kapcsolatot igazoló okiratok:

- keresztlevél, születési anyakönyvi kivonat;
- házasságlevél, házassági anyakönyvi kivonat;
- holtta nyilvánító okirat, halotti anyakönyvi kivonat;
- személyazonosító igazolvány;
- örökbefogadási végzés, határozat;
- névváltoztatási határozat;
- hagyaték átadó végzés, öröklési bizonyítvány.

3. Az elszenvedett sérelmet, a tulajdon elvételét igazoló iratok:

Korabeli dokumentumok:

- telekkönyvi bejegyzések, tulajdoni lapok;
- a tulajdon elvételéről szóló határozat, végzés;
- államosítás kori ingóeltár;
- cégkönyvi bejegyzések;
- cégbírósági iratok;
- iparlajstromi bejegyzések;
- belkereskedelmi vagy iparügyi minisztérium iparjogosítvány megvonására vonatkozó határozata;
- iparhatóságnak a kereskedés (ipar) megszűnését regisztráló véghatározata;

let, és a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1992. évi XXIV. törvény végrehajtásáról szóló 92/1992. (VI. 10.) Korm. rendelet.

- komplex összeírások a korabeli bankoktól (például Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaságtól, Magyar Országos Központi Takarékpénztártól);
- BRÜG (német kárpótlás) céljára benyújtott korabeli papírok;
- a lakás lepecsételésekor felvett ingóeltár;
- fotók, korabeli napilapok kivonatai;
- a kárpótlási folyamat előtti időkből származó önéletrajz.

Más intézmények, szervezetek, által kiadott igazolások:

- levéltári igazolások;
- földhivatali dokumentumok;
- termelészövetkezetek, állami gazdaságok okiratai.

Nyilatkozatok:

A kérelmet benyújtó személy nyilatkozata, vagy más személy által adott, általában közvetlen tapasztalatokon alapuló tanúnyilatkozat.

4. Hatósági eljárás iratai: a konkrét kérelmet elbíráló hatósági eljárás dokumentumai, például: feljegyzések, hiánypótlási felhívás, határozat, jogorvoslat iratai.

ÖSSZEGZÉS

A kárpótlási témakör feldolgozásakor mindig felmerül a jogos igény, hogy valamilyen mérleget vonjunk, hogy sikeres volt-e a folyamat vagy sem. Álláspontom szerint erre nehéz válaszolni, mivel az anyagi természetű kérdéseken túlmenően az erkölcsi rehabilitáció erejét sose lehet megfelelően felmérni. A siker és a kudarc irányába is felsorakoztathatóak érvek, lehet személyes családi oldalról értékelni a dolgokat, és lehet társadalmi szintről is. A dolog összetettsége miatt nem vállalkozom a kérdés eldöntésére, annyit biztosan ki merek viszont jelteni, hogy az eljárások során keletkezett iratok tudományos értéke felbecsülhetetlen, hiszen a XX. századi Magyarország történelméről szóló ilyen speciális, egyben lévő iratanyag egyedülálló, ezért ha innen nézem, a folyamat mindenképpen sikeres volt.